

Lliçó Inaugural
Curs Acadèmic 2012-2013

Regularitats, incerteses i vida quotidiana

per
Antonio Francisco Alaminos Chica
Catedràtic de Sociologia
Matemàtica

Universitat d'Alacant
28 de setembre de 2012

Lliçó Inaugural

Curs Acadèmic 2012-2013

U n i v e r s i t a t   d ' A l a c a n t

Regularitats, incerteses i vida quotidiana

ANTONIO FRANCISCO ALAMINOS CHICA
CATEDRÀTIC DE SOCIOLOGIA MATEMÀTICA

Sempre és difícil escollir un tema d'exposició quan es pren com a referent l'audiència i no les passions pròpies. Una vegada descartats els assumptes excessivament tècnics o especialitzats, solament escau parlar d'un tema que tots compartim: el món en què vivim. Si més no d'una part d'aquest món, i és clar, de manera molt resumida.

Les ciències existeixen com a forma de coneixement perquè hi ha regularitats; patrons que es repeteixen i que aspirem a descobrir i revelar. Cada nova regularitat coneguda aporta control sobre el nostre entorn físic o social. Redueix, en principi, les incertesa i els atzars que ens envolten. Les denominades, pel seu objecte, ciències socials existeixen perquè es donen i s'aprecien regularitats en les maneres en què els individus viuen la seua vida. Les societats existeixen i solament existeixen per les regularitats que els aporten una estructura estable en el temps i una dinàmica fins a cert punt previsible. Les societats no són un producte de la natura. Els investigadors socials tenim la certitud que existeix, de manera més o menys manifesta, allò que ens entestem a buscar. Les ciències socials i el seu objecte existeixen per la mateixa raó fonamental, les regularitats. Regularitats que no són únicament de tipus normatiu, imposades pels usos o normes socials. En la societat es generen dinàmiques que defugen un coneixement directe dels individus. Hi ha regularitats *emic* (normatives) i estructures i patrons *etic* (desconegudes per a l'individu). Si tant la conducta normativa com la desviada són regulars i previsibles haurem de concloure que la base d'aquest ordre resideix fora del sistema normatiu i que, per contra, l'inclou a ell. Els sistemes normatius *emic* fan comprensibles les regularitats dels comportaments individuals, singulars; però no són suficients per a explicar les regularitats típiques que mostra l'agregat, en la mesura que tots dos fenòmens són essencialment diferents. Les normes es prediquen de conductes concretes i poden ser violades per l'individu. La regularitat social es predica de l'agregat. Cal, doncs, distingir entre l'ordre normatiu i l'ordre social. I les dues regularitats són substancialment diferents a l'origen. L'acció normativa es basa en el que ha de fer/ha de ser, mentre que la no normativa és de caràcter probabilístic i agregada. La primera és coneguda pels individus quasi directament, mentre que les regularitats col·lectives han de ser investigades. Qualsevol individu que viatge a l'estranger, a una cultura diferent, percebrà immediatament les diferències entre usos i costums amb la seua societat d'origen. No obstant això, les estructures i patrons de comportament social han de ser investigats i revelats. Tant per al visitant com per al nadiu. Són regularitats que no impliquen o exclouen l'existència del canvi i transformació. Tota societat és un producte històric, i per tant canviant per definició. Els canvis, però, tal com va il·lustrar Montesquieu i més tard Marx, es desenvolupen en un arbre de possibilitats definit per les estructures prèvies. Els individus poden ser lliures, les societats solament esclaves. Com a agregats, estan regulades per dinàmiques invisibles.

Són aquestes regularitats les que ens ocupen especialment ací. Sense remuntar-nos excessivament en la genealogia acadèmica,

el reconeixement de les regularitats socials ha existit des d'èpoques molt remotes com a reflexió teòrica. Producte tant de la seua constatació en la quotidianitat, com del reconeixement de les empremtes deixades per l'activitat social en la història. De tota l'extensa tradició, en seleccionem ací una part molt concreta. Aquella que apareix quan els investigadors descobreixen inductivament les regularitats empíriques. Regularitats socials que estan ocultes als individus. Corrents subterranis que donen forma a la seua vida quotidiana i als quals són aliens.

Aquest «objecte» constituït per les regularitats socials no visibles, de caràcter *etic*, van ser detectades inicialment a partir de dades demogràfiques, de les quals existien registres empírics. El camp de coneixement que es va obrir rebria noms molt diversos. Així, entre els segles XVII al XIX trobem denominacions com *aritmètica política* (Petty), *física social* (Saint-Simon), *aritmètica moral* (Buffon), *estadística moral* (Quételet) o *mecànica social*. Avui dia es troba dividit entre disciplines que es denominen economia, sociologia, psicologia, antropologia, demografia, ciència política, treball social, ciències de la comunicació i una llarga llista de sabers en què ha sigut fragmentat per la lògica acadèmica. Una dificultat burocràtica a la qual els investigadors acostumen a respondre actuant en la pràctica com a apàtrides disciplinaris.

Iniciem aquesta selecció de la investigació empírica de regularitats amb J. Graunt¹ (1620-1674), que, basant-se en els llibres parroquials, va mostrar les regularitats presents en els naixements, morts i matrimonis, i va elaborar la primera taula de mortalitat. La demografia (la vida i la mort) va ser un dels primers objectes d'atenció per a l'estudi de les regularitats. Podem imaginar la sorpresa que va produir descobrir els ritmes estacionals de la mort i els naixements. La mort i la vida tenien una agenda si s'estudiaven els éssers humans de manera agregada. Això va ser l'inici, atès que els registres més estesos de la vida quotidiana es referien a naixements i defuncions. El seu treball va influir notablement en W. Petty (1623-1687), que va ampliar aquest tipus d'investigació de les regularitats socials denominant-la *aritmètica política* (l'art de raonar mitjançant nombres sobre les coses relatives al govern).² El descobriment de patrons i regularitats en aspectes tan fonamentals i arbitraris com els naixements, les morts o la formació de famílies tindria una gran repercussió i interessaria immediatament investigadors de la naixent Royal Society. L'astrònom E. Halley (1656-1742) va incorporar al seu interès per la mecànica celeste un fet tan mundà com la relació entre edat i mortalitat. En definitiva, de mecànica social. En aquesta fase inicial, la constatació empírica de regularitats i el seu tractament i interpretació va rebre l'impuls decisiu amb J. P. Süßmilch (1707-1767) i la seua obra, *L'ordre diví*.³ L'aspecte fonamental de la seua contribució va consistir a formalitzar la idea que en la vida social poden ser observades certes regularitats que no ocorren en casos aïllats, sinó solament en gran nombre de casos. En altres paraules, les estructures dels agregats. Una estructura i dinàmica absent de la percepció directa (*emic*) i que regia els destins dels éssers humans. En aquest període, els investigadors descobreixen una realitat social en la qual habiten, de la qual ignoren, però, les regularitats i les lleis. Són el germen de la investigació social actual. El descobriment de les propietats de la societat, considerada

1 *Natural and Political Observations Made upon the Bills of Mortality*. 1662.

2 La seua obra més rellevant d'aritmètica política va ser *Essays in Political Arithmetick and Political Survey or Anatomy of Ireland*. 1672.

3 *Göttliche Ordnung in der Veränderungen des menschlichen Geschlechts*. 1741.

en termes agregats, condueix a explorar els seus principis i a buscar la seua expressió en una mitjana individual que la faça recognoscible. Així, Quételet, (1796-1874) va proposar i va aplicar mètodes numèrics a l'estudi de les regularitats socials, i així va desenvolupar la que es denominaria *estadística moral*, que consistia en la ciència del càlcul dels casos i esdeveniment afins per a deduir-ne les regularitats i legalitats. Va donar, per tant, una nova orientació a l'estudi estadístic, creant-ne un aspecte que podríem denominar *moral*, és a dir, el que es refereix a les lleis que regulen els fenòmens morals i físics de la vida individual i col·lectiva, i troba en les condicions de desenvolupament de les facultats humanes una constància de resultats que va formular en la seua *lleï de vitalitat* i en la seua *teoria de l'home mitjà*. En *Sur l'homme* (1835), que seria reeditada el 1869 com a *Physique sociale*, Quételet presenta la seua concepció de l'«homme moyen» o 'home mitjà'. Des d'un enfocament invers, en què la societat es construeix des de la composició individual, Gabriel Tarde (1843-1904) va proposar com a principi generador de la regularitats la imitació i la innovació. La societat com un sistema d'espills en què la còpia i l'original es reflecteixen contínuament, generant l'estabilitat social.

Amb el temps s'incrementarien els procediments per a la recerca de les regularitats empíriques, tant en eines analítiques com en la producció de dades. Dades que representen l'esquelet descarnat de les estructura i les dinàmiques socials. Aquelles realitats que l'epidermis que constitueix les regularitats normatives no permeten usualment veure. Els desenvolupaments de caràcter numèric culminarien a mitjan segle XX amb l'estudi dels fenòmens socials sobre la base de generalitzacions empíriques basades en informació obtinguda mitjançant operacionalitzacions conceptuals i inferència estadística. La societat, descomposta primer en regularitats i posteriorment en models és un dels principals objectius de Lazarsfeld⁴ o Coleman.⁵ L'expressió nua de la societat mitjançant fórmules, regles i models és, sens dubte, un objectiu últim que compartirien plenament la majoria dels autors esmentats fins ací.

El descobriment de les regularitats denominades *lleis socials* va influir profundament en les ciències socials del segle XVIII i XIX. I no solament com a lleis del progrés humà pròpies de les teories evolucionistes, de l'estructural funcionalisme o del marxisme. Si considerem l'intent de modelar les regularitats dels fenòmens socials, podem partir, almenys a temps parcial, de Condorcet (1743-1794) i la seua proposta de llei del progrés social. La idea de lleis socials és una constant entre els pensadors de l'època. Hi destaca Montesquieu (1689-1755) i el seu recurs a la història com a font empírica per a determinar i il·lustrar regularitats. Mètode, encara amb les seues limitacions a un tipus concret d'enfocament històric, que desenvolupen amb posterioritat autors com Pareto (1848-1923), Weber (1864-1920), Simmel (1858-1918), Marx (1818-1883) i molts altres que consideren les experiències viscudes per les societats com a dada empírica que mostra la dinàmica de les estructures i les formes socials. Concebien la història com a font il·lustrativa de les regularitats desplegades per les formes socials en el temps. Un enfocament que posteriorment reformularia F. Braudel (1902-1985) en el seu concepte de *llarga durada* i que clarament està ja present en aquests autors. Els registres dels fets històrics constituïen una de les fonts principals d'informació per a

---

4 Paul Lazarsfeld (ed.) *Mathematical thinking in the social sciences*. Nova York: Free Press. 1954.

5 James Coleman. *Introduction to mathematical sociology*. Nova York: Free Press. 1964.

determinar regularitats. Com destaca Lukes⁶, Durkheim «es mostrava particularment exigent amb els historiadors, als quals considerava excessivament inclinats a descriure en lloc d'explicar. (.../...) La història exercia, o hauria d'exercir, "en l'ordre de les realitats socials, un paper anàleg al del microscopi en l'ordre de les realitats físiques". La història proporcionava al sociòleg la principal via d'accés a les dades, en la seua cerca de les relacions i lleis generals verificables en les diverses societats». La història és per a la investigació social una font de dades i informació en les quals pot localitzar i identificar les regularitats socials, tant en el transcurs del temps com entre societats. L'acumulació d'exemples històrics equivalents donarien validesa a les regularitats. Aquest va ser el sistema adoptat principalment per Pareto tant en el seu *Manual d'economia política* com en *Equilibri i formes socials*. També per Weber, especialment en *Economia i societat*.

El descobriment d'una societat desconeguda per als individus que l'habiten va permetre a investigadors de l'època conjecturar que aquesta nova realitat explicava l'origen del sagrat, de Déu. Durkheim⁷ (1858-1917) proposaria la idea que el sagrat, la noció mateixa de Déu, fóra el resultat del reconeixement intuïtiu de l'existència del col·lectiu, de les seues regularitats i la seua influència en les maneres de viure. Les seues lleis existien en un món social en què els individus eren ignorants de la seua submissió. De com el seu passat, present i futur estava condicionat per principis i dinàmiques que escapaven del seu control. Un exemple evident han sigut els moviments socials del 15 de març de 2011 a Espanya. Michels⁸ (1876-1936) o qualsevol sociòleg posterior, podia vaticinar-ne el futur d'acord amb les causes que els convocava i els principis que la inspiraven. La concepció de democràcia de Rousseau difícilment produeix eficàcia suficient per a ser rellevant per les limitacions que es reconeixen en la coneguda *lleï de ferro de l'oligarquia*.

L'impacte de conèixer l'existència de regularitats va produir propostes individuals una mica extremes. En Auguste Comte (1798-1857), a qui s'atribueix el nom *sociologia* el 1838, apareixen i es desenvolupen amb caràcter evident dues nocions: l'existència de regularitats socials no conegudes pels individus i la proposta de recórrer a les matemàtiques per a expressar-les. Totes dues portades a extrems, no hi ha dubte. La regularitat social esdevé «lleï» amb propietats equivalents a les físiques, i les matemàtiques es converteixen en religió legitimadora del nou ordre social. Per a Comte, conèixer les estructures absents que regulen el funcionament social implica un intent doble de saber i poder. No era un intent asèptic de coneixement. Representava la voluntat dels científics de l'època per controlar els espectaculars canvis que experimentaven les societats europees del segle XIX. És el que s'ha conegut com a *saber per a prevenir, a fi de poder*.

Karl Marx és un exemple notable de les dues intencions. La proposta de lleis explicatives de les dinàmiques de canvi històric comporta la intenció de modificar-les. Però de modificar-les en termes d'agregat, produint canvis tant en la consciència de

6 S. Lukes, *Émile Durkheim, su vida y su obra*, CIS, Madrid, 1984, pàg. 399-400

7 Emile Durkheim. *Las formas elementales de la vida religiosa*. Akal. 1982. Primera edició de 1912.

8 Robert Michels. *Los partidos políticos. Un estudio sociológico de las tendencias oligárquicas de la democracia moderna*. Amorrortu. 1969. Primera edició de 1911.

classe (el que es podria considerar una «consciència col·lectiva segmentada») com en l'estructura i organització social, política i econòmica. És la tensió contínua que s'aprecia en els seus escrits, entre el Marx que explica i el Marx que mobilitza. La conseqüència evident de la determinació de regularitats i estructures és la possibilitat de conèixer les tendències del futur. Com a mínim en els termes que proposava Montesquieu. «La fortuna no domina el món. [...] En cada monarquia actuen causes generals, unes vegades morals i altres físiques, i l'eleven, la mantenen o la precipiten. Tots els accidents responen a aquestes causes, i si l'atzar d'una batalla, és a dir, d'una causa particular, va causar la ruïna d'un estat, hi havia una causa general que determinava que aquest estat perira com a resultat d'una única batalla. En una paraula, el moviment principal arrossega tots els accidents particulars».⁹

En aquest sentit, el coneixement de les lleis que mouen els processos socials, polítics i econòmics li permet concloure que «és fàcil reparar els accidents de la fortuna. No és possible corregir els fets que s'originen constantment en la naturalesa de les coses».¹⁰ És una diferenciació important la que estableix Montesquieu. Hi ha accidents que són propis de la fortuna mentre que altres ho són com a conseqüència necessària de l'estat de les coses. Una cosa és la pluja i una altra el govern.¹¹ I viceversa. En la majoria de les obres que buscaven la regularitat social des d'un enfocament històric batega la noció de dinàmiques alimentades per subrutines que donen forma a estructures i formes socials limitades. La idea latent que les societats tenen un repertori limitat de formes d'organització social, política i econòmica que es repeteix continuament. En aquest sentit, la història mostraria el desplegament d'una combinatòria de regles i formes socials. Les societats es creen, es transformen i es destrueixen d'acord amb un catàleg limitat d'elements i regles. El futur seria la resultant d'una composició de tendències (amb una dinàmica condicionada i regida per principis cognoscibles) i les seues formes. En definitiva, una hibridació del que ja s'havia donat en el passat. Aquesta recerca de la regularitat en els patrons socials agregats és essencial i comú a les ciències socials. L'estel polar de la investigació científica és la recerca de certituds i regularitats. I, no obstant això, respon a un principi general de les societats: evitar la incertesa i la irregularitat.

La recerca de regularitats està impulsada per un motor immòbil. Constitueix la resposta a una pregunta no formulada explícitament: la reducció de la incertesa. La recerca de la regularitat, del que és previsible, conté en la part més profunda del seu interior la reducció del dubte. Fins a cert punt, màgia, ciència i religió comparteixen el mateix impuls: respondre a les incerteses. L'activitat científica en va saturada. En primer lloc, epistemològicament la incertesa té un interès especial per a totes les ciències. Des del principi d'incertesa de Heisenberg (1927) i el seu significat més enllà del mesurament. Després de Popper i el falsacionisme no hi ha certesa, només probabilitat. Per a totes les ciències. Fins i tot en l'extrem, Feyerabend,¹² des de l'anarquisme epistemològic, insistia en la presència ineludible de la incertesa en l'ambició de coneixement i l'expectativa

---

9 Montesquieu. *Grandeza y decadencia de los romanos*, Espasa Calpe, Colección Austral, Madrid, 1962. Primera edició de 1734.

10 Montesquieu. *Del espíritu de las leyes*. Madrid, Tecnos, 1987. Primera edició de 1748.

11 «Piove? Porco governo.»

12 Paul Feyerabend. *Contra el Método*. Barcelona: Planeta De-Agostini. 1993. Primera edició 1975.

de control. Escrivia com a exemple quotidià de l'esperable inesperat que ningú pensa, quan encén un encenedor, que li puga esclatar a la cara. Cosa que era i és bastant possible, com pot comprovar qualsevol lector de la Viquipèdia. La ciència ofereix confiança a la societat mentre continua dubtant i investiga. Tot investigador sap que és un traductor d'incerteses. Que intenta modular la provisionalitat. En els consultoris mèdics, en les aules educatives; la ciència està obligada a intentar reduir les incerteses. Mentre pot i en els límits que imposa la realitat. Per exemple, durant una època, les intervencions quirúrgiques s'efectuaven directament. Avui dia, els cirurgians exigeixen la signatura del pacient que accepta, si alguna cosa va malament, que coneix els riscos. La ciència i la seua aplicació es va fer modesta després de Popper, però molt més modesta després de les denúncies per mala praxi.

En les diferents disciplines, el reconeixement de la incertesa té una presència molt desigual. La seua presència més generalitzada apareix associada a les teories sobre el mesurament. No obstant això, de vegades, determinades tradicions teòriques obliden o minimitzen la presència de la incertesa i el seu efecte sobre el que es coneix i es modela. Considerem ací, a rajaploma, alguns exemples en què la incertesa va prenent més rellevància en les últimes dècades. En el primer cas que considerarem, durant molt de temps la incertesa ha sigut i és una molèstia. Una cosa que cal minimitzar, siga en la teoria de la decisió, la predicció o el mesurament. En el segon, la incertesa és una conjuntura. Un tret propi de les societats modernes, que s'ha d'incorporar a la teoria. En el tercer, la incertesa és una constant estructural. Una de les raons per les quals les societats són com són en cada moment històric.

Un cas especialment interessant és la presència de la incertesa, de no saber, en una disciplina que aspira amb freqüència a ser normativa: l'economia. Aquesta disciplina il·lustra força bé el paper que ha tingut la incertesa en les societats actuals. Ja des d'un principi, Knight i Keynes van insistir en la distinció entre el que és predictable i el que no ho és. Entre les contingències que són mesurables i les que no ho són. Molt en síntesi, s'entén que hi ha diversos tipus d'eleccions que impliquen incertesa i que es poden agrupar en dos grups principals: risc i ambigüitat/incertesa. Frank Knight (1885-1972) va ser el primer a proposar aquesta distinció entre risc i incertesa. El risc el defineix quan les diferents opcions o eleccions tenen una probabilitat coneguda o estimable. La incertesa (també coneguda com a *incertesa knightiana* en honor seu) és un risc no mesurable. Són múltiples els matisos que s'hi incorporen posteriorment; Dequech¹³ resumint els diferents tractaments de la incertesa, proposa una classificació en incertesa forta, ambigüitat (llista completa d'opcions amb falta d'informació) i la incertesa fonamental (llista incompleta d'opcions). En definitiva, una combinació entre informació i coneixement de les opcions o mons possibles. La incertesa, a poc a poc, ha imposat la seua realitat i s'obri pas en sistemes suposadament ben codificats. Especialment en els procediments de «maximització de la utilitat subjectiva esperada» (USE) i les teories de la decisió. L'estudi de la incertesa des de l'àmbit de la teoria de la decisió recorre un llarg camí entre l'anàlisi econòmica de la incertesa que inicià Daniel Bernoulli

---

13 David Dequech. «Uncertainty and Economic Sociology: A Preliminary Discussion». *American Journal of Economics and Sociology*, vol. 62, núm. 3 juliol 2003. Pàg. 509-532

(1700-1782). Molt coneguda és la paradoxa d'Ellsberg,¹⁴ que mostra la preferència dels individus per les opcions que contenen menys incerteses (violant el principi d'independència). Aquesta paradoxa il·lustra la denominada *aversió a l'ambigüïtat* o *aversió a la incertesa*. Els individus prefereixen el boig conegut al savi per conèixer. La noció d'aversió a la incertesa ha estès la seua aplicació a altres camps, com és l'electoral. En aquest sentit, des de la teoria de la decisió, el risc és un cas particular de la incertesa. No són semblants l'aversió al risc i l'aversió a la incertesa. La intervenció d'altres disciplines, com la psicologia, i especialment la incorporació d'enfocaments cognitius, han generat una elevació del nivell de presència de la incertesa. Molta investigació posterior orientada cap als errors de judici en la presa de decisions, que s'allunyen de les prescripcions racionals, donen un protagonisme especial a la incertesa. Hi destaquen els treballs de Kahneman i Tversky¹⁵ o Jungermann.¹⁶

Les recomanacions de Keynes i Knight sobre la importància de les incerteses i el desconegut anaven molt més allà de les eleccions entre opcions. En el seu famós article de 1937, Keynes advertia: «By 'uncertain knowledge', let me explain, I do not mean merely to distinguish what is known from what is merely probable. The sense in which I am using the term is that in which the price of copper and the rate of interest twenty years hence, all the obsolescence of a new invention are uncertain. About these matters there is no scientific basis on which to form any calculable probability whatever. We simply do not know.»¹⁷ No obstant això, les recomanacions de Keynes sobre els efectes dels denominats *unknown unknowns* sobre les decisions i les prediccions no va trobar gaire ressò en els desenvolupaments posteriors, incloent-hi el corrent keynesià mateix. Aquest oblit ha permès el seu redescobriments gradual quan les circumstàncies socials i econòmiques ho exigien. Així, recentment Nassim Taleb¹⁸ remarca l'alt impacte en el desenvolupament dels esdeveniments de l'imprevist i l'inesperat.

En certa manera, la presència de la incertesa en la ciències és paral·lela a l'extensió de la incertesa en les societats actuals. A mesura que es produeixen les transformacions del sistema capitalista com a conseqüència de la globalització dels mercats i les comunicacions, la incertesa eleva el seu grau de visibilitat. I amb aquesta, s'incrementa el pes concedit a aquest efecte de fets atípics, irregulars, en les societats. Potser és el moment de parafrasejar Montesquieu de manera que si un fet atípic afecta la societat, és que aquesta es trobava en disposició de ser afectada per aquest fet atípic. En definitiva, una societat constituïda d'una manera que la fa molt vulnerable als impactes imprevistos.

Entre les teories més recents sobre la modernitat, destaca la noció de societat de la incertesa, en la qual els famosos *unknown unknowns* keynesians tenen un paper central. En sociologia, la línia d'investigació sobre la incertesa ha sigut sobretot liderada per Ulrich Beck, amb les seues reflexions sobre la societat del risc.¹⁹ La incertesa adquireix un estatus propi, ja que proposa de manera més o menys explícita, que la incertesa és una experiència bàsica de la modernitat. La vida quotidiana està traspasada

---

14 Daniel Ellsberg. «Risk, ambiguity and the Savage axioms», *Quarterly Journal of Economics*, (1961), vol. 75. Pàg. 643–669.

15 Amos Tversky i Daniel Kahneman. «Judgment under uncertainty: Heuristics and biases», *Science*, (1974), vol. 185. Pàg. 1124–1131.

16 Helmut Jungermann. «The two camps on rationality», in R. W. Scholz (ed.). *Decision Making under Uncertainty*, Elsevier, Amsterdam. 1983.

17 John Meinard Keynes «The General Theory of Employment», *The Quarterly Journal of Economics* (1937) 51 (2). Pàg. 209-223.

18 Nassim Taleb, *The Black Swan*, Second Edition, Penguin, 2010

19 Ulrich Beck. *World risk society*. Malden, DT.: Polity Press. 1999

cada vegada més per les incerteses i riscos. I aquests són una condició estructural inevitable en les societats desenvolupades. En el moment en què les incerteses esdevenen un tret emergent de les societats actuals, apareixen incerteses que no troben solució o que no poden ser transformades en riscos.

Per això es proposa que la incertesa ha de ser acceptada com una experiència, una manera de vida pròpia de les societats modernes. Suggereixen un canvi en el punt de vista sobre la incertesa. La pregunta no s'ha de formular en el sentit de com es poden produir ordre i certes. La transformació del desordre en ordre, de l'ambigüitat en claredat o de les incerteses en certes no és l'única solució. A més de no ser factible, segons aquesta escola. Viure en les societats actuals exigeix acceptar un cert grau d'inestabilitat i incertesa.²⁰ Les propostes s'orienten cap a la gestió de la incertesa, sense intentar reduir-la a ordre o certitud.²¹

Beck manté fins a cert punt la distinció entre incertesa i risc proposada per Knight, i destaca la contínua connexió entre tots dos.²² La teoria del risc emfatitza que el risc (les possibilitats de cada futur i cada opció) no és objectiu, sinó un concepte fabricat socialment. I en aquesta construcció social del risc, uns grups socials tenen més poder per a definir-lo que altres. Aquesta desigualtat en la capacitat per a definir els riscos permet als actors amb més poder minimitzar els seus riscos i maximitzar els dels altres. Les opcions i els riscos de cada opció, en la presa de decisions polítiques i econòmiques per part dels poders públics, seria, essencialment, el resultat d'un joc de poder, no una tasca científica o tècnica.²³ Un dels desafiaments per a la legitimació actual de l'«status quo» és aconseguir l'atribució d'un risc major a totes les alternatives pensables al capitalisme financer globalitzat. Un risc major que el present que està instaurant localment la seua pràctica.

La relació entre incertesa i risc amb el control social és un altre element important en l'estudi sociològic de la incertesa. Partint de la proposta de Foucault²⁴, segons la qual la incertesa és un instrument de control de la «governmentalitat» neoliberal, O'Malley proposa no concentrar-se exclusivament en la construcció del risc (i la transformació de la incertesa en risc) com a element de control social. La gestió de la incertesa seria *per se* part de les estratègies de «governmentalitat».²⁵ Principalment, perquè moltes situacions actuals no defineixen riscos clars sinó que expressen condicions d'incertesa irresolubles. On no hi ha guanys o pèrdues definides. Atès que la incertesa no pot ser reduïda per estratègies objectives, els aspectes morals i polítics de la societat adquireixen cada vegada més relleu. En la tradició del liberalisme, la noció de risc i incertesa han sigut instruments

20 Stephen Crook, «Ordering risks». En Deborah Lupton (ed.), *Risk and sociocultural theory: New directions and perspectives* (pàg. 160-185). Cambridge: Cambridge University Press. 1999. Pàg. 10.

21 Jens O. Zinn, «Recent Developments in Sociology of Risk and Uncertainty», *Historical Social Research*, 2006. Vol. 31. Núm. 2, pàg. 275-286. Pàg. 277

22 Jens O. Zinn (Ed.), *Social theories on risk and uncertainty. An introduction*. Oxford, Malden DT.: Blackwell. 2008

23 Ulrich Beck, «Living in the world risk society», *Economy and Society* (2006). Vol. 35. Núm. 3. augost. Pàg. 329-345

24 Michael Foucault. (2004), *Naissance de la biopolitique: cours au Collège de France (1978-1979)*. Paris: Gallimard & Seuil. 2004.

25 Pat O'Malley. *Risk, uncertainty and government*. Londres: Glashouse Press. 2004.

a través dels quals han imaginat i governat el futur. Ara, però, en plena societat del risc, Beck adverteix de la terrible dificultat de prendre decisions sobre la vida o la mort, sobre la pau o la guerra, basant-se, en més o menys grau, en la incertesa del «no saber». La vida quotidiana s'ha de governar des de la incertesa, entre «unknown unknowns».

La teoria de la societat del risc és, parlant amb propietat, un enfocament descriptiu d'una societat en canvi, com és el que ha experimentat en les últimes dècades el sistema capitalista. I una crida sobre les noves formes que pot adoptar un control social no basat exclusivament en la definició de riscos (terrorisme, ecològic, nuclear, etc.), sinó que incorpora directament la indeterminació del futur i del present. Ja fa temps que en diversos sistemes democràtics els partits polítics no prometen o comprometen un futur. Només hi ha un ara obert. Però és la incertesa un estat estable de convivència social?

Des de la psicologia, a més dels desenvolupaments associats a l'economia des dels enfocaments cognitius, destaquen altres dos corrents teòrics²⁶ referits a la incertesa. La més antiga s'associa a la imatge del *knowledge seeker*, continguda en la tradició psicoanalista. La imatge d'un individu que busca nova informació i experiències i pot tolerar la incertesa, i fins i tot la ignorància, en el curt termini, amb l'expectativa d'obtenir coneixement. El segon corrent es correspon amb les teories que es basen en l'estudi de les emocions. Així Izard²⁷ proposa que la incertesa genera ansietat, relació que diverses investigacions posteriors han mostrat reiteradament. Alguns autors com Gudykunst i Nishida²⁸ proposen una sinonímia en què l'ansietat seria l'equivalent emocional de la incertesa. Això ens mena a un plantejament especialment interessant. Segons Berger i Calabrese,²⁹ diverses teories, des de la psicologia o la comunicació, assumeixen que els individus tenen un impuls motivacional per a reduir la incertesa. Aquesta aversió a la incertesa apareix en nombroses disciplines.

Si acceptem les tesis de Beck sobre l'increment del risc i la incertesa en les societats actuals, aquestes farien referència a una societat en transició i canvi. Cal plantejar un seriós dubte sobre les possibilitats de «normalització» d'una societat amb nivells elevats d'incertesa pels nivells d'ansietat que produiria. Des de les evidències de la investigació psicològica, una de les diferències entre incertesa i risc és que la primera causa ansietat, mentre que el risc produeix por. L'elevació de la visibilitat de la incertesa produeix una societat amb graus d'ansietat cada vegada més elevats. És ben conegut que l'ansietat està clarament connectada amb l'agressivitat. Precisament un dels símptomes més visibles de la societat actual. En aquest sentit, la possibilitat d'utilitzar de manera estructural la incertesa com a instrument de control social podria tenir conseqüències inesperades. El risc és transformable en por, però la incertesa pot ser convertida en agressivitat. En certa manera, una part important de la

---

26 Michael Smithson, «Psychology's Ambivalent View of Uncertainty», in Gabriele Bammer and Michael Smithson (ed.), *Uncertainty and Risk: Multidisciplinary Perspectives*, Earthscan Publications Ltd, Londres, 2008. Pàg. 205-217.

27 Carroll Izard. *The Psychology of Emotions*, Plenum Press, Nova York, 1991.

28 William Gudykunst i Tsukasa Nishida. «Anxiety, uncertainty, and perceived effectiveness of communication across relationships and cultures», *International Journal of Intercultural Relations*, (2001) vol. 25, pàg. 55-71

29 Charles Berger i Richard Calabrese. «Some explorations in initial interaction and beyond: Toward a developmental theory of interpersonal communication», *Human Communication Research*, (1975) vol. 1, pàg. 99-112

indeterminació de les tendències socials, quan s'avalua el futur, procedeix de la bifurcació que produiria la difusió de la incertesa o del risc. La incertesa podria produir explosions socials, el risc una possible deriva autoritària. D'acord amb les evidències de la investigació psicològica es produeix una incompatibilitat estructural entre equilibri social i incertesa generalitzada. Especialment quan la «governmentalitat» no ha preparat culturalment i socialment les classes mitjanes (sobretot europees) per a conviure amb la incertesa. És fàcil apreciar l'increment en l'agressivitat social que ha experimentat la societat espanyola els últims anys. És una apreciació subjectiva que experimenta qualsevol ciutadà en la seua vida quotidiana. Una violència emocional que repercuteix en l'aspecte formal. Entre les conseqüències dels increments de la incertesa, el nivell d'ansietat i l'agressivitat social es troba la judicialització de la vida política, social o econòmica. L'auge de les empreses d'assessoria jurídica o l'increment de les demandes en són uns indicadors molt clars. En definitiva, la recerca d'un refugi que codifique les relacions socials, una vegada que les norma, els usos socials o les tradicions s'han relaxat fins a pràcticament esvanir-se.

La desconfiança no constitueix precisament un element que optimitze les relacions socials. En el cas d'Espanya, les dades són consistents a l'hora de mostrar una societat desconfiada. L'any 2007, un 54% dels espanyols afirma que desconfia de la gent (un 50% el 1991) segons les enquestes de la Fundació Pew. La idea més generalitzada és que un no es pot fiar de la gent i que si se'ls deixara intentarien aprofitar-se dels altres. Certament vivim en una societat en què la desconfiança cap als altres té prou intensitat per a condicionar les relacions socials en el dia a dia. Tal com confirma l'Enquesta Europea de Valors, la confiança interpersonal està sota mínims. Aquesta expectativa de ser enganyat deteriora la qualitat de la vida social.

En conjunt, per a la societat espanyola, la incertesa generada per la debilitat de la confiança interpersonal exerceix una doble dinàmica. Una primera, de naturalesa centrípeta, que col·lapsa la societat cap als grups primaris (família i amics, quan estan disponibles), i una segona dinàmica, centrífuga (quan no ho estan) cap a l'individualisme i l'anomia. Aquestes dues grans tendències socials introdueixen una elevada fragilitat en la malla de relacions socials. I com dèiem, en una societat amb un estat del benestar reduït en la qual s'han trencat alguns miratges recents.

Finalment, una proposta diferent sorgeix de la investigació comparada de societats. El seu estudi intercultural suggereix que la incertesa no és un element de rellevància conjuntural, sinó estructural. Amb un significat que va més enllà de la proposta de la sociologia del risc i la incertesa, o del seu caràcter epistemològic en la teoria de la decisió racional. La incertesa no és solament una característica especial de les societats desenvolupades amb les quals cal aprendre a conviure. Des de la investigació comparada, la visibilització de la incertesa en un sistema social indicaria, en determinats casos, una societat fracassada.

L'estudi comparat de les societats proposa que les formes, igual que els individus, viuen la seua vida quotidiana (les seues maneres de viure), responen a uns desafiaments que s'han de resoldre. Per a resoldre aquests desafiaments, s'articulen respostes de nivell *emic* (normatiu) i *etic* (regularitats no normatives). Des del punt de vista *emic*, els usos i costums, normes, tradicions i sistemes de valors són representacions cognitives que responen als desafiaments estructurals que s'han de resoldre en la formació de sistemes socials estables. Quins desafiaments? Són diverses les propostes que actualment competeixen per a ser la proposta més simple i més explicativa de la variabilitat mundial de les formes socials.

Schwartz i Bilsky,³⁰ partint dels treballs anteriors de Becker,³¹ Kluckhohn,³² Parsons,³³ Rokeach³⁴ i Williams,³⁵ proposen tres grans exigències universals a les quals ha de respondre tota societat: a) Les necessitats de l'individu, com a organisme biològic. b) Els requisits de la interacció social coordinada i de l'harmonia interpersonal. c) Les demandes socials per al benestar i la supervivència del grup. Tres exigències universals a les quals els individus i els grups socials han de respondre i que es troben molt pròximes als plantejaments evolucionistes de Buss.³⁶ En la resposta a aquests desafiaments estructurals, es proposen 10 estructures *etic* que estableixen 56 variabilitats *emic*, universals per a totes les societats. En aquest plantejament, la incertesa apareix de manera subordinada a les necessitats més bàsiques. Amb normes *emic* referides a la «seguretat», definida com a protecció i estabilitat de la societat, de les relacions, i d'un mateix. L'aspiració a la seguretat seria una resposta a les exigència de reducció d'incertesa.

Una de les propostes més interessants des de la investigació social comparada és la d'Inkeless i Levinson.³⁷ El plantejament d'Inkeless i Levinson proposen que les societats aconseguen l'equilibri com a resultat de la resposta a, novament, tres desafiaments bàsics: la incertesa, el poder i la identitat. Així, els sistemes socials han de facilitar els elements per a bastir una identitat personal i social. Així mateix, han de respondre a la realitat estructural de les asimetries del poder. Hi hauria una tendència a l'organització jerarquizada en totes les societats. La distribució desigual del poder genera desigualtats estructurals (en l'estructura social i econòmica) que requereixen legitimació i control de la violència.

La incertesa és un factor determinant de totes les societats. La constitució de la vida en comú n'exigeix la invisibilització. L'ésser humà en la seua autoconsciència sap de la seua fragilitat, la de la seua vida i els seus projectes, així com de la seua posició en el món natural. La societat ha d'oferir un sedant, una canalització d'aquesta realitat, l'acceptació de la qual pot desestabilitzar per si sola qualsevol projecte col·lectiu. Possiblement, en la investigació comparada de les estructures i formes socials aquesta és la proposta més simple i amb més poder explicatiu, ja que permet, a més, una explicació de les dinàmiques socials, no compresa clarament en la formulació de Schwartz i Bilsky. Aquesta definició d'incertesa comprendria, així mateix,

---

30 Shalom Schwartz i Wolfgang Bilsky. «Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications». *Journal of Personality and Social Psychology*, (1990) 58. Pàg. 878-891

31 Howard Becker. *Through values to social interpretation*. Durham, NC: University of North Carolina Press. 1950.

32 Clyde Kluckhohn. «Values and value-orientations in the theory of action: An exploration in definition and classification.» En Talcott Parsons i Edward Shils (ed.), *Toward a general theory of action*. Cambridge, DT.: Harvard University Press. 1951.

33 Talcott Parsons. *The social system*. Nova York. Free Press. 1957.

34 Milton Rokeach. *The nature of human values*. Nova York: Free Press. 1973.

35 Raymond Williams Jr. «Values17. En David Sills (ed.) *International encyclopedia of the social sciences*. Nova York: Macmillan. 1968.

36 David Buss. «Can a social science be anchored in evolutionary biology? Four problems and a strategic solution». *Revue Europeenne des Sciences Sociales*, (1986) 24. Pàg. 41-50.

37 Alex Inkeless i Daniel Levinson. «National Character: the study of modal personality and sociocultural systems». En Gardner Lindzey i Elliot Aronson. (ed.) *The Handbook of Social Psychology*. Segona edició. Volum quart. Menlo Park, Ca.: Addison-Wesley Publishing Company. 1969.

la denominada *incertesa existencial*, referida des de la psicologia cultural³⁸ a la necessitat d'aportar significats a l'existència humana. Aquest enfocament és consistent amb la definició de les propietats de la incertesa tant en psicologia, com en sociologia, economia o antropologia. La incertesa s'interpreta com una realitat estructural, un element permanent de tota societat i el control social de la qual és fonamental perquè una societat trobe equilibri.

Hofstede,³⁹ partint d'Inkeless i Levinson, proposaria una sèrie de dimensions. Mantenint l'«evitació de la incertesa» i «la tolerància a les desigualtats», desdobra l'exigència d'identitat en les dimensions de «masculinitat-femineïtat» i «individualisme-col·lectivisme». Més tard inclouria una cinquena dimensió, «l'orientació temporal», i molt recentment una sisena que considere si les normes culturals permeten la satisfacció de necessitats com gaudir de la vida i divertir-se, o per contra, imposa normes severes que restringeixen públicament aquestes satisfaccions. La proposta de Hofstede es troba a mitjan camí entre les dimensions *emic* de Schwartz i Bilsky, i les *etic* d'Inkeless i Levinson, i introdueix una evident confusió analítica. No obstant això, aporta un valor interessant, en la mesura que el seu esforç de mesurament inclou les respostes socials a la incertesa. Per a Hofstede, la incertesa és una dimensió negativa, a partir de la qual defineix l'«evitació de la incertesa» amb el fet que el futur no pot ser conegut: cal intentar controlar el futur o deixar-lo succeir. Aquesta ambigüïtat produeix ansietat, i les societats han d'intentar pal·liar-la d'alguna manera. Amb respostes organitzacionals (com és la societat del benestar) o culturals (educació per a la incertesa).

Per a Hofstede, l'evitació de la incertesa és el tret definitori dels espanyols. A Espanya hi ha una baixa tolerància a la incertesa. Espanya (amb una puntuació de 86) està entre les societats amb més desig d'evitar la incertesa, després de Grècia (112). Per a la societat espanyola, el canvi produeix un estrès elevat, i s'hi dona una forta tensió per a eliminar les situacions d'incertesa. Les societats com l'espanyola, per motius diversos, no han generat o han afeblit les seues defenses culturals (norma, tradicions, usos, etc.), institucionals i organitzacionals contra la incertesa.

L'organització social, política i econòmica són fórmules per a reduir la incertesa. Des del punt de vista de l'estat, és factible la reducció d'algunes incertesa establint sistemes de garanties. D'aquesta manera, els estats protegeixen els seus ciutadans de les possibles inclemències del temps, present i futur. Salut, alimentació, allotjament i altres necessitats bàsiques són cobertes per aquesta forma d'organització social que es denomina estat del benestar. La societat espanyola, igual que la resta de societats mediterrànies, pateix d'un estat de benestar feble. Com s'ha demostrat reiteradament, la pobresa i l'exclusió social adquireix amb facilitat naturalesa crònica. Tant en el sentit de prolongar-se en el temps, com de transmetre's entre generacions. Molts dels costums propis del familisme han desaparegut i la recent deterioració de l'estat del benestar condueix a uns nivells d'incertesa molt elevats. Els procediments culturals i socials establits històricament per a atendre les incerteses s'han afeblit. La família com a unitat de suport mutu, que atén l'individu en la malaltia o en la vellesa, experimenta el mateix procés que la religió. Existeix

38 Richard Shweder. «Cultural Psychology—What is it» en ed. James Styler, Richard Shweder i Gilbert Herdt. *Cultural Psychology. Essays on comparative human development*. Cambridge: Cambridge University Press. 1990.

39 Geert Hofstede *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. Sage. 2001.

més com a referent d'identitat que com a grup primari. Un estat de benestar feble, sense el reforç d'aquesta economia informal que representa la família, és incapaç de reduir eficaçment incerteses. Un exemple: als hospitals, l'absència d'acompanyants dels malalts revela déficits d'atenció, circumstància que genera ansietat en els malalts i en el personal sanitari.

La gestió de la incertesa es pot enfrontar des de l'àmbit ideològic o irracional; ideològicament tot consisteix, mentre es puga, a negar el que és evident: la incertesa com a resultat de les interaccions entre els individus i d'aquests amb la natura. Per exemple, emfatitzant la dimensió religiosa, emprant conceptes com el de *divina providència*. La intervenció divina en el dia a dia per a garantir algun sentit a la nostra vida quotidiana és comú en la majoria de les religions. En la societat espanyola, la religió com a referent es troba en clar declivi. Totes les dades, de diferents fonts, conclouen que la religió catòlica exerceix un paper cada vegada més simbòlic. La religió és un referent amb una escassa influència sobre com els espanyols viuen la seua vida avui dia. La seua insistència no solament a negar, sinó també a prohibir la realitat, afebleix la seua capacitat de reduir incertesa. És ja incapaç d'exercir el control sobre el que és desitjable socialment, un control que li permetia oferir clàusules de garantia en els intercanvis socials. Per a la majoria dels espanyols, les respostes estereotipades de la religió catòlica a les incerteses diàries incrementa l'ansietat més que no pas pal·liar-la. Indirectament, facilita l'expansió de les formes comercials de la màgia.

La gestió de la incertesa des de la raó (ciència) ha sigut l'alternativa més estesa en les societats desenvolupades. Amb tot i això, la racionalitat científica és, socialment, un reflex en un espill fosc. Com va matisar Weber quan va exposar el procés de racionalització en les societats actuals. No sabem com vola un avió, però pensem que algú ho pot explicar. Vivim en un món que no sabem com funciona, però confiem que no és màgia, és ciència. Aquesta creença, en la seua fonamentació social, no és racional. És una creença irracional en la racionalitat i el poder dels seus representants: els científics. En definitiva, una articulació simbòlica equivalent a l'establida en els ritus màgics.

L'atracció per la regularitat social que apareix en els científics socials no oculta que la incertesa és una de les poques certeses que té l'ésser humà. Evident en els espais microsocials de la quotidianitat, menys visible en la dimensió macro (reflexivitat). Tant per bé, com per mal. L'expectativa de l'inesperat és el motor que alimenta els jocs d'atzar o de seducció. Però també l'oblit d'un futur format per les malalties, els accidents, el desamor, la desocupació, etc. Totes són realitats que formen part del dia a dia. De vegades, determinats corrents filosòfics fan del reconeixement de la incertesa la base del seu pensament. En trobem un exemple en l'existencialisme. Evidentment, no defineix una escola homogènia o plenament sistematitzada. Els individus conscients de la fragilitat dels projectes vitals (venien de dues guerres, la major de les excepcionalitats socials) reflexionen sobre el seu deure social. El seu compromís amb els altres. O no. L'existencialisme posa el focus en la naturalesa contingent dels projectes humans i destaca, en major o menor mesura, les seues conseqüències socials o morals. Els ciutadans no viuen habitualment la seua vida quotidiana enfrontats al cas estrany, reflexionant sobre la seua vida com els personatges d'Albert Camus. En paraules d'un filòsof amb arrels existencialistes, Ortega i Gasset,⁴⁰ «la vida no és un misteri sinó tot el contrari: és evidència, és la cosa més evident que hi ha —i de tant que ho és, de tan transparent com és, costa treballs parar-hi esment. La nostra

---

40 Ortega i Gasset *Què és la filosofia?* Porrúa. Mèxic. pàg. 136

mirada se'n va més enllà cap a savieses problemàtiques, i és un esforç aturar-la sobre aquestes evidències». I l'evidència és la fragilitat dels projectes vitals.

Com que la incertesa és un factor residual, no hi ha massa informació empírica sobre el seu efecte en la vida quotidiana. La major part d'aquesta evidència procedeix de preguntes de control incorporades de manera secundària a altres enquestes. Així, per exemple, en l'Enquesta d'Ocupació del Temps es pregunta: «Ha sigut avui un dia típic o atípic?» per a caracteritzar l'ús del temps que l'individu ha donat a aquell dia. Altres enquestes incorporen la pregunta per a determinar de quina manera l'estat d'humor (bon dia, mal dia o un dia normal) ha pogut influir en les distribucions d'opinió. Per això, coneixem l'atípic en la normalitat de la vida quotidiana de manera indirecta, però significativa metodològicament. A Espanya, i d'acord amb l'estimació de l'Enquesta Nacional sobre Ocupació del Temps, l'any 2002 (INE), vora un 15% dels individus es va enfrontar cada dia a l'excepcionalitat. És a dir, la ruptura de les rutines quotidianes i la irrupció de l'imprevist. Independentment del dia de la setmana o el lloc on es viu. Resulta interessant que, en termes agregats, les anomalies de la vida quotidiana formen part de la regularitat, d'una societat en un moment històric determinat. El percentatge d'excepcionalitat era equivalent per a tots els dies de la setmana, homes i dones, ocupació o renda. En aquells dies del treball de camp de l'any 2002, per al 85% dels espanyols la jornada va transcórrer tal com esperaven. El 2010, l'Enquesta Nacional sobre Ocupació del Temps mostrava que el 22% havia tingut un dia atípic. Diferent de l'habitual. Incorpora una informació més detallada sobre la naturalesa de la discontinuïtat en la rutina. Aproximadament l'11% van ser negatives (malalties, accidents, angoixes i altres casos). L'altre 11% van ser positives, dies especialment feliços. L'excepcionalitat entrava en la rutina diària amb el 50% de probabilitats de ser feliç o desgraciada. Comparant amb altres enquestes, amb preguntes funcionalment equivalents com els de la Fundació PEW, observem estimacions semblants per al 2008 i 2009. La comparació de les dues dades suggereix que la normalitat en la vida quotidiana, apreciada en termes agregats, experimenta modificacions significatives, molt possiblement vinculades a dinàmiques socials i econòmiques. De fet, el treball és un dels elements generadors de rutines més importants. L'increment de la desocupació introdueix directament l'arítmia en la vida social. Possiblement, les crisis econòmiques i les campanyes d'incertesa i por tenen en el nivell micro tanta importància per a produir ruptures de la confiança com l'amor o la mort. I no obstant això, malgrat la colpadora fragilitat dels projectes vitals, omplim l'agenda per a demà, per al mes que ve o a dos anys vista. Certament, per a fer això no cal ser de mena optimista. La gestió de la incertesa és un treball que s'efectua des de la societat. Constitueix, de fet, com hem vist, un dels elements estructurals que ha de resoldre qualsevol grup humà per a poder desenvolupar de manera estable un projecte comú.

És la qüestió. Com reïxen les societats a ocultar el que és evident? Desviar l'atenció de tanta fragilitat? Aconseguir que s'ignore el més visible, com escrivia Ortega. És una tasca de socialització en una ceguesa constant. Per a fer-ho, segons Beckert,⁴¹ la reducció de la incertesa s'obté mitjançant quatre procediments principals. En primer lloc, mitjançant tradicions, hàbits, usos i

41 Jens Beckert. «What is Sociological about Economic Sociology? Uncertainty and the Embeddedness of Economic Action», *Theory and Society* (1996) 25 (6). Pàg. 803-40.

costums que automatitzen, en certa manera, l'acció social minimitzant la reflexió. En segon lloc, mitjançant normes i institucions que redueixen la necessitat de decidir. En tercer lloc, mitjançant el condicionament estructural de les decisions a través de xarxes socials o organitzacions. Finalment, mitjançant l'exercici del poder i l'obediència. Són elements i dispositius socials que intenten atenuar l'ansietat que produeix la incertesa. Una vegada superat l'obstacle epistemològic (o prejudici) que comporta considerar excepcional les excepcionalitats en la vida quotidiana, i una vegada exposat que l'excepcional, la ruptura de rutines socials, és una tensió estructural contínua podem presentar alguns exemples.

Com planteja Goffman,⁴² l'actuació dels individus en la vida quotidiana exigeix una previsibilitat en els comportaments. Una certa teatralitat en la qual els papers i el guió es troben escrits, en major o menor mesura. És la ruptura de l'expectativa la que interromp la normalitat social. Foucault⁴³ il·lustrava la por que la bogeria, el comportament anòmal no codificat, ha produït en totes les societats. I no solament la bogeria diagnosticada com a patologia. Com a regla general, en la seua empresa titànica de controlar la incertesa, la societat exigeix codificar i limitar les emocions, la seua expressió i les seues conseqüències. Un exemple evident del control de les emocions és l'enamorament. L'amor és un element desestabilitzador i un bon exemple de visibilització invisibilitzadora. Poques coses hi ha tan sobreexposades com l'amor romàntic en la cinematografia actual. I poques coses tan temudes per la societat, perquè genera incertesa i desordre social. Com va escriure Lope de Vega:

«Desmaiar-se, atrevir-se, estar furiós, / aspre, tendre, liberal, esquivol, / coratjós, mortal, difunt, viu / lleial, traïdor, covard i animós; / no trobar fora del bé centre i repòs, / mostrar-se alegre, trist, humil, altiu, / enutjat, valent, fugitiu, / satisfet, ofès, recelós; / fugir el rostre al clar desengany, / beure verí per licor suau, / oblidar el profit, estimar el dany; / creure que un cel en un infern cap, / donar la vida i l'ànima a un desengany: / això és amor; qui l'ha tastat ho sap.»

La societat no pot tolerar que bojos semblants campen quotidianament destruint les expectatives de comportament, els compromisos i les agendes. I actua sobre aquest tema en totes les èpoques generant procediments i institucions que normalitzen la circulació dels afectes.

Com afirmarà Pareto, les regularitats socials s'entremesclen i interaccionen. Les seues conseqüències són, de vegades, contradictòries. Així, la informació que tant pot fer per a reduir la incertesa pot ser un mecanisme que la genere. Els mitjans de comunicació poden actuar incrementant els nivells d'incertesa social. El famós aforisme que afirma ser notícia «xiquet mossega gos» i no «gos mossega xiquet» és un cant a l'anomalia. Especialment quan es generalitza l'equació notícia = inesperat. En les societats desenvolupades actuals, la interacció entre una societat reflexiva que es reconeix a si mateixa, amb els mitjans de comunicació de masses verticals i horitzontals com Internet, poden potencialment donar lloc a la difusió exponencial de la incertesa en determinades condicions.

---

42 Ervin Goffman. *La presentació de la persona en la vida cotidiana*, Amorrortu, Buenos Aires, 1993. Primera edició de 1959.

43 Michel Foucault *Historia de la locura en su época clásica*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica. 1967. Primera edició de 1964.

Atès que la incertesa és una constant tant individual com social, la debilitació del control que s'hi exerceix permet que es visibilitze. L'important és percebre que aquesta no és una conseqüència: és una constant estructural. La manera en què una societat siga capaç de reduir-la i limitar-la, és a dir, d'invisibilitzar-la, expressarà el seu èxit o el seu fracàs com a forma social en equilibri. En l'actualitat, el control social de la incertesa s'està afeblint a passes de gegant. En gran part conseqüència de la crisi estructural que està vivint el sistema capitalista occidental, com a conseqüència del desplaçament des de la producció cap a l'especulació, la internacionalització, deslocalització i l'auge dels «capicomunismes», sistemes híbrids que combinen la disciplina comunista en el control del treball amb la participació en el mercat.

No obstant això, invisibilitzar la incertesa és una prioritat estructural per a l'estabilitat social. En la mesura que les identitats socials i la legitimitació del poder estan entrant també en crisi, ens trobem en un procés d'acceleració del canvi social. La imposició *etic* de canvi és evident. Les fórmules *ernic* que adopte encara depenen de la gestió que el poder faça del risc i la incertesa. Una de les obres mestres de la sociologia és *El suïcidi*, de Durkheim, en la qual demostra com els suïcidis (en termes agregats) s'expliquen, en gran part, per la desintegració social o anomia. Ara, novament, el suïcidi es converteix en notícia. Com escrivia Benedetti:⁴⁴ «Cada suïcida sap on el colla la incertesa». La societat de consum també comença a saber-ho.

---

44 Mario Benedetti, *Rincón de haikus*, Madrid:Visor. 1999